

ΑΛΕΞ. ΚΑΖΑΝΤΖΗ

ΟΙ ΒΙΡΤΟΥΟΖΟΙ

ΑΛΛΟΤΕ ΚΑΙ ΤΩΡΑ

Σέ μιὰ καλλιτεχνική κουβέντα πού κάναμε μέ μιὰ ἀληθινὰ μεγάλη ξένη πιανίστα ἀπό κείνες πού περιοδεύουν παντού τίς περισσότερες μέρες τοῦ χρόνου, τῆς ἀπέενης ζαφνικά τὸ ἐρώτημα ποῖα εἶναι ἡ γνώμη τῆς ὅσον ἀφορᾷ τὸ ζήτημα ἂν ὁ σημερινοὸ βιρτουόζος εἶναι ἢ ὄχι ἀνώτερο τῶν παλαιῶν ἐκείνων πού ἔφισαν ἕνα ὄνομα ἱστορικό μέ τίς ἐπιτυχίες τους πού ἔχουν σημεῖωθῆ στὰς δέλτους ὄλων τῶν ἀνεγνωρισμένων μουσικογράφων.

Ἡ συνομιλήτριά μου πού σάν ἀληθινὴ καλλιτέχνης μιλοῦσε μέ ὅλη τὴν εὐλικρίνεια ἀλλὰ καί μέ γνώρι ὄλων τῶν δεδομένων ἐπὶ τῶν ὁποίων ἂς ἐστριζέτο ἡ ἀπάντησίς τῆς σέ ἕνα τόσο ὀσκόλο ἐρώτημα μού λέει. —Εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι στὴν ἐποχὴ μας ἡ πρόοδος τῶν βιρτουόζων εἶναι τόση ὥστε ζητήματα τεχνικά πού στὴν ἐποχὴ τοῦ Λίστ ἐφαίνοντο ἀληθινὰ προβλήματα, στὴν δική μας νὰ μὴ μᾶς ἀπασχολοῦν καί τόσο γιὰ τὴν ἐπιλύσι τους. Στῆ συνέχισι τῆς συζητήσεως ἂν παρὰ τὰ δεδομένα αὐτὰ μπορούμε νὰ θεωροῦμε τοὺς σημερινοὺς ἀνώτερος ἀπὸ ἐκείνους πού ὑπῆρξαν οἱ πρόδρομοὶ τῶς ἐφαίνετο διατακτικὴ ἐφ' ὅσον καί ὁ υποφαινόμενος ἔχων ὅπ' ὄψει μου εἰς μιλοῦσα μέ καλλιτέχνητα «φθασμένη» — καί ὡς γνωστὸν οἱ φθασμένοι ἔχουν πάντα τὸν ἐγωισμό τους — δέν μπορούσα νὰ κἀνω ἐκείνη τὴν ὥρα παραλληλισμούς πού θά ἦσαν ἔστω καί ἀκροθιγῶς μειωτικοὶ τῆς ἀγλῆς τῶν συγχρόνων...

Ἄλλως τε μιὰ θετικὴ ἀπάντησι δέν θά μπορούσαν οὔτε καί ἄλλοι οὔτε καί μεῖς νὰ δώσαμε σέ ἕνα τόσο εὐρείας σημασίας ἐρώτημα. Θά μπορούσαμε μόνο ἀναμφισβήτητα νὰ ποῦμε πῶς ἡ ἐπιβόλῃ τῶν μεγάλων καλλιτεχνῶν στὸ κοινὸν εἶναι ἀνάλογο τῆς νοστορίας τῆς κάθε ἐποχῆς καί τοῦ περιβάλλοντος σὲ κάθε τόπο.

Βέβαια ἡ πνευματικὴ ἀνθισις τῆς πολιτισμένης ἀνθρωπότητος ἀλλοίμονο ἂν ἔμενε στάσιμος καί ἂν δέν ἐξεδιηλοῦτο κατὰ διαφόρους τρόπους σέ ὄλους τοὺς τομεῖς τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας καί μάλιστα σ' αὐτὸν τὸν τομέα τῶν διαφόρων μουσικῶν ἐκδηλώσεων ἂνταν μάλιστα σήμερα ὄλοι οἱ μουσικοὶ ἔχομε τὴν δικαίαν ἀξιῶσι ὅτι ἡ δική μας ἐπιστῆμη, ἡ δική μας τέχνη εἶναι ἐκείνη πού περισσότερο ἀπ' ὄλες ἔχει κύριον σκοπὸ, κυρίαν προοπτικὴν τὸν ψυχικὸ ἐξευγενισμό ὄλου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Σ' αὐτὸ λοιπὸν τὸ περήφανο προβάδιμά μας δέν μπορεῖ παρά ὁ ἐκλεκτοί, οἱ πῶς προικισμένοι ἀπὸ τῆ φύσι ὅταν ἔχουν τὸ φιλότιμο καί τὴν ἐσυνειδησία τῆς μελέτης, ἐπιφωλοῦμενοι καί ἀπὸ τὰ διδάγματα τῶν προγενεστέρων τους νὰ πραγματοποιοῦν ἐπιτεύξεις σημαντικὰ τόσο ἐπὶ τοῦ τεχνικοῦ ὄσο καί ἐπὶ τοῦ αἰσθητικοῦ πεδίου.

Ἡ γενεὰ μας ἔχει ἐξ ὄλλου καί τὸ πλεονεκτήμα νὰ ἀπολαμβάνη τῶν ἀτιμῆτων πλεονεκτημάτων τοῦ ραδιοφῶνου καί νὰ ἀκούη εὐχερῶς ἀπὸ ὄλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου ὄχι ἀνώτερον σέ μουσικὴ ἐκπόλησις ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν ὄλες οἱ χῶρες. Ἄλλὰ καί διὰ τὸν ἐρευνητῆν πού θέλει νὰ τὰ ξέρη ὄλο, ἡ ἀπειρία τῶν ὄπαρχουσῶν πλακῶν γραμμοφῶνου μπορεῖ νὰ τὸν ἱκανοποιήσῃ σέ κάθε του ἀπορία ἐπὶ τοῦ τί ὑπῆρχε καί πρὶν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτῆ. Σῶζονται ἀκόμη καί πλάκες, βέβαια ἀτέλεις μερικῶν ἐκτελέσεων τοῦ Σαραζὰτ πού πεθανε τὸ 1908 καί λυπειτὰ κανεῖς κατάβαθα πού ἡ ἐφεύρεσις αὐτῆ δέν ἦτο προγενεστέρη ἀκόμη ὥστε νὰ μπορούμε σήμερα νὰ ἔχομε μιάν ἀκριβῆ ἰδέαν πῶς ἔπαιζαν ὁ Λίστ καί ὁ Παγκανίν.

Καί εἶσι ἔχομε σήμερα βιρτουόζους πού τίποτε δέν τους λείπει γιὰ νὰ ποῦμε, ὅταν τοὺς ἀκούη σέ ραδιοφωνικὴς ἐκπομπῆς ὅτι μᾶς δίδουν μιὰ πλήρως ἱκανοποιητικὴ τοῦ μουσικοῦ μας αἰσθητηρίου ἐντύπωσι. Τεχνικὴ ἀψογος, τραγούδημα τέλειο, μουσικότης ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον βγαλμένη ἀπὸ τὸ διωλιτήριο ὄλων τῶν ἀξιῶσεων τοῦ καλοῦ στόλ καί μιὰς μελετημένης καί ἐξευγενισμένης ἐρρηγείας. Ἀκούονται δὲ τέτοιοι καλλιτέχνη τόσο συχνὰ ὥστε στὸ τέλος οἱ περισσότεροὶ ἀπὸ τοὺς ἀκούστας τῶν νὰ ξεχνοῦν ποῖος ἦταν ἐκείνος πού μεῖς ἔδωκε τὴν περασμένη βδομάδα μιὰ τόσο ὄρατα ἐκτέλει τῶν κονστῆρτων τοῦ Μπετόβεν γιὰ πιάνο ἢ τοῦ κονστῆρτου τοῦ Ἰβίου γιὰ τὸ βιολί.

Θά ἔλεγε κανεῖς πῶς ὄλοι αὐτοὶ οἱ φθασμένοι καλλιτέχνη (γιατί τέτοιοι πρέπει νὰ εἶναι ἐκείνι τῶν ὁποίων ὁ ἐκτέλειος ἐκπέμπονται ἀπὸ τοὺς μεγάλους σταθμούς), γιὰ νὰ φθάσουν σ' αὐτὸ τὸ ἐπίσῆλον σημεῖον ἔχουν ἀποκτήρη τὴν παίζιμο τέλειως κατηρημένον σύμφωνα μέ ὄλες τῆς τεχνικῆς, ἡχητικῆς καί μουσικῆς συνταγῆς πού μᾶς ἐκλήροδοῦθησαν ἀπὸ παρελθόν καί οἱ προγενεστοὶ τους. Μέγα μέρος μάλιστα τῶν συνταγῶν αὐτῶν πολλὰς φορὲς καλὰ συναρμολογημένον τὸ ἔχουν κἀρη ἀρχικά καί ἀπὸ τοὺς καθηγητῆς τῶν πού στὴν ἐποχὴ μας συμβαίνει ὁ ἴδιος νὰ μὴ ὑπῆρξαν ποτε καλλιτέχνη ἀνώτερος ἐπιπέδου, ὄλλὰ νὰ ἔχουν πλοῦσινο ἀπόθεμα ἀπὸ ὄλες αἰετὶς τῆς συνταγῆς καί νὰ ἔχουν συστηματοποίησῃ μιὰ μέθοδο, ἕναν τρόπο ἐπικρατοῦ ἐφαρμογῆς τῶν ὄσον ξέρον σέ κάθε μαθητῆν τῶν.

Μέ ὄλα αὐτὰ πού γράφομε δέν δίνουμε μιάν ἀπάντησι σαφῆ, οὔτε μιὰ ὑπεύθυνη γνώμη στὸ βασικὸ ἐρώτημα πού ἀποτελεῖ τὸ θέμα τοῦ σημερινοῦ μας αὐτοῦ σημεῖωτός. Εἴπαμε ὄμως παραπάνω πῶς ὄλα αὐτὰ εἶναι ζητήματα τῆς νοστορίας τῆς κάθε ἐποχῆς καί τῶν βιωτικῶν συνθηκῶν τῆς.

‘Ας κάνωμε λοιπόν μαζί με τούς άγνωστές μας μία έρευνα από τήν όποία θά βγούη ίσως μερικά πορίσματα.

Σήμερα στήν εποχή τών μηχανοκινήτων, τού έλικόπτρου και τών άεροπλάνων νέου τύπου πού πετούν με ταχύτητα άνωτεράν από έκείνη με τήν όποιαν μεταδίδεται ό ήχος, γιατί τάχα να ήν άποστή ήνα σχετικόν ήπριστασιόν και ή τέχνη; Θά ήταν άραγε παράενο να διαβάσωμε σε καμμία άναπαύσει ρηλικειλεύθου μάνατζερ κανένα άρθράκι περίπου ός έξής: «Άπό τού Σιάττλ τού Ειρηνικού. ΑΙ σουαυλίας τής νέας Φιλαρμονικής ‘Εταιρίας «Μέλοντικ» συνεχίζονται με άδύσσαν πάντοτε έπιτυχία. ‘Η συμφωνική όρχήστρα όπό τήν διεύθυνσην τού Κου Μπιζπάουμ έβωσε χθές ήνα φεσιβάλ έργων τού Μένδελσον. ‘Ο Φιλλανδός βιολιστής ‘Οπενχάιμ έπαιξε τού κονσέρτου γιά βιολί με ήναν καταπλήσσοσαν τέχνην. Κατ’ έπίσημον διαπίστωσην έξετέλεσε τού φινάλ κατά 6 όλα δευτερόλεπτα ταχύτερα από ό,τι τού παίζει και αυτός ό Χάιφτερ».

Και γιατί όχι; Μά ήναν «καλόβολο» μάετρο μπορεί πάντα να συνεννοηθί ήνας σολίστα. ‘Οσον άφορξ τούς έκτελεστές τών ευλίμων πνευστών πού στις άπακήσεις πού έχουη να δώσουη στο κύριο θέμα αυτού τού φινάλ δεν θά μπορούσαν να άκούσουη ούτε οι ίδιοι τόν έαυτό τους δεν πειράζει όταν είναι καλοπληρωμένοι και θά βγούη από τή σουαυλία καπνίζοντες τού άραιό ‘Αβανέζικο πούρου τους. ‘Αλλως τε αυτά δεν γίνονται κάθε μέρα όποτε βέβαια θά έξηγηρετό ή καλλιτεχνική τού συνείδησις. Χρειάζεται μόνον πού και πού και κάτι τού «καινού» γιά να γίνεται καλή εισπραξις.

Και τώρα δεν παρέλκει γυρίζοντες τού σκέψι μας 70 χρόνια πλώ να κάμωμε έβω κάποιον παραλληλισμό. Γηραιός καθηγητής τού ‘Ωδείου Βρυξέλλων, ό μακαρίτης Κορνελίς, μάς διηγείτο ότι ή έκτέλεσι αυτού τού κονσέρτου από τόν Βιενιάβσκι ήτον άληθινó θαύμα και ότι σ’ αυτό τού φινάλ ήτον τόσο συναρπαστικός πού όλόκληρη ή σάλα όθελά τής έσπόνετο από τά καθίσματα τής πολλά μέτρα πριν τελειώση τó έργον γιά να τόν έπαιψήρη. Βέβαια δεν ήνó από τή ταχύτητα πού ένθουσιάζετο αυτό τó κίνηον, αλλά από τή ζωντανία τού ρυθμού και από τήν άληθινή απόδοσι όλου τού χιούμπορ πού σκόρπισε σ’ αυτό τó μέρος ό Μένδελσον.

Ποιός όμως ήταν ό Βιενιάβσκι καθρεφτίζεται και στις δικές του συνθέσεις γεμάτες άυθρημητισμό σ’ όλα τά δεξιότεχνικά του εύρηματα, χάρι και θερμότητα έστιν ότε και με κάποιον αίσθησασμό. Γιατί οι βιρτουόζοι τότε είχαν μία προσωπικότητα δική τους πού πολλές φορές άποτελούσε τήν άπεικόνισι τής ένθουτήτος των ή τού τόπου πού έζησαν.

‘Ας πάρωμε τόν Σαρατζά, ‘Ισπανό πού ζούσε στη Γαλλία. ‘Ενώ στους περιήρωμους ‘Ισπανικούς χορούς τού βλέπομε διχότυπο όλο τó ‘Ισπανικό χρώμα, τόν βλέπομε ταυτόχρονα και ώς τόν τελειότερο έκπρόσωπο τής Γαλλικής σχολής με όλη τήν τήν έφορσιν εν τή άπόλητη. Τού παλιότυπο τού ήν άπεικόνισι όλοζώντανα, γι’ αυτό και τού άφιέρωσαν τόσο ό Σαιν-Σάνς τά κονσέρτα του και τού Ροντό του, όσο και ό Ααλό τά δικά του και τήν ‘Ισπανική του Συμφωνία. Έργα πού γιά αιδώνες θά μένουν τά φαβορί όλων τών καλλιτεχνών τού βιολιού.

‘Ο Τιμπού πού τόν θαυμάσωμε και σήμερα, αυτός πιά είναι ό γνησιώτερος έκπρόσωπος τής Γαλλικής σχολής. ‘Ο γόης αυτός πού πρό όλγων μνηών άκόμη μάς συνήρασε με τήν τοξαρία του δεν ζέρωμε πού

εποχή άνήκει γιατί τά έπίσημα ντεμπότα του τά έκαμε, νεώτατος βέβαια, μόλις πρό... 55 έτών στα Κονσέρ Κολόν τών Παρισίων.

‘Αλλά ός ξαναγυρίσωμε τήν προηγούμενη γενιά, σέ κείνη τήν μακρά ειρηνική περίοδο πού έζησε όλη ή Εύρώπη μετά τόν Γαλλο-Γερμανικό πόλεμο τού 1870, όποτε εύτύχουη να ήβή άναθάλλοντα τόν ώραιότερο κοσμοπολισμό πού ένάρσισε ό κόσμος.

ΟΙ βιρτουόζοι ζούσαν τότε σέ ήνα στενότερο περιβάλλον, τού δικό τους και σέ ήνα φιλικό όλων τών μεγάλων κέντρων τής ‘Εσπερίας, σπανίως δέ έκαναν τουρνέ και στήν ‘Αμερική. Δέν τους έκείριε ό περητής τού όσον τού δυνάτον ταχύτερου χρηματισμού, έβ’ όσον τήν εποχήν έκείνην πολύ εύκολότερα Ικανοποιούσαν τις βιωτικές τους άνάγκες· άλλως τε δέν ύπήρχαν τότε οι άεροπορικές επικοινωνίες χωρίς στις όποιες όποτε σήμερα ήνας βιρτουόζος είναι δυνάτον, άν ήθελ, να δώση σέ 45 μέρες 50 ρεσιτά, όταν μάλιστα ό Ιμπρσοσάρις του ζέρει τή δουλειά του. Εγχαν τόν κύκλο τών φαναιτικών των θαυμαστών, ζούσαν πού πολύ σέ ήνα περιβάλλον δικό τους. Εγχαν και τά καπρίτσια τους πολλές φορές άρκετά Ιδιόρρυθμα.

‘Ο Καπέ πού όφισε μεγάλο όνομα και δή με τó θαυμάσιο κουαρτέτο του έτρεφε μακράν και στενήν μαύρην γενειάδα, τής όποιας τó άκρον καμμία φορά όταν έπαιζε ως σολίστ σέ συμφωνικές σουαυλιές τó έβίπλωνε λίγο στο γιλέκο τού φράκου του γιά να μην άνεμίζη... Τά τελευταία χρόνια παραδόξως ήταν έντελώς ζυρωμένους.

Τό ίδιο καπρίτσιο είχε και ό πιανίστα Μπουζόνι με τó άραιό του κεφάλι σαν τού Χριστού, πού είχε πολύ όδικο να τó χαλάση άργότερα, πολύ πριν αναλάβη τά καθήκοντα τού καθηγητού τής συνθέσεως στη Μουσική ‘Ακαδημία τού Βερολίνου. ‘Ηταν αιθέριος σέ ήχοχρώματα όπως π.χ. στο 5ο Κονσέρτο τού Μπετόβη. Τήν «αναπόφευκτη» Πολωνέζα εις τά μπεριό τού Σοπέν και αυτός τήν έσέβριε συχνά στα ρεσιτά του και ζήτημα άν μπορούσε κανείς να τήν παίζη. Έτσι ουναρπαστικά τόσο στις κλίμακες πού στο σκοτάδι τής αιθούσης φάνταζαν σαν άληθινά πυροτεχνήματα όσο και στα στακκάτα των μπάσων πού ένόμιζε κανει ότι έβγαιναν από όλόκληρη όρχήστρα. Σε μία τέτοια κατακλειδα σουαυλιές του μετά τó γενικό παραλήρημα ή νεολαία έκτυπούσε επί μακρόν στο δάπεδοφόρος κινητούς καναπέδες τών εκάτερωθεν έξωστών.

Αυτά γίνοντο τόν ίδιο καιρό πού πλείες φοιτητών μας, σήμερα άξιωσησθέντων έπιστημόνων, μετά μία παράστασι τής Σάρμα Μπερνάρ με τήν «Κυρία με τάς καμελίας» στο καθεβαρισθέν Δημοτικό μας θέατρο άφού έξέζεψαν τά όβλογα τής άμάξης τής, τήν έσυραν οι ίδιοι έν θρισμό ως τó ξενοδοχείον τής.

‘Ο σύγχρονος τού Μπουζόνι Ρασούλ Πινιού πού είχε πραγματικά τήν ώραιότερη σοονορι πάνων έμεινε μέχρι τέλους πιστός στήν ώρα του λευκανθείσαν μακράν γενειάδα. ‘Ηταν και λίγο προάστωρ, μά φαινόταν σαν άγγελος όταν έπαιζε στις συμφωνικές σουαυλιές με τήν πού άνεπιτήδευτη φυσικότητα και χάρι π.χ. τó Ροντό τού κονσέρτου εις ντό έλασσον τού Μπετόβη ή τις συμφωνικές παραλλαγές τού Σεζάρ Φράνκ στις όποιες ήταν σθαστος σε άυθρημητισμό όσο και στήν πιά ελικρινά συγκινητική μουσική έρμηνη. ‘Επαιζε πάντα με τή μουσική στο άναλόγιον τού πιάνου, δέν τó θεωρούσε καθόλου μετωπικό τής άγλης του, πού ώφέλιετο στήν άληθινή ποιήσι πού είχαν πάντα οι έκτελέσει του.

Άλλος σύγχρονός των ο μεγάλος Παντερέβακη που μετά την άπελευθέρωσή της Πολωνίας ύστερα από τον πρώτο πόλεμο, έξελξε άμέσως Πρόεδρος της Δημοκρατίας, όταν πήγαινε για τουρνέ στην Αμερική έταξείδευε με δική του άμαξοστοιχία, της οποίας τή δρομολόγια έκανόνιζε προφρόνως ή Γεν. Διεύθυνσις τών σιδηροδρόμων τών Ήν. Ποιττειών. Δέν έφορούσε παρά μόνον ψηλό καπέλλο πάντοτε.

Άλλά τί νά πούμε γιά κείνον τόν άφθαστο καλλιτέχνη του πιάνου Άντων Ρουμπινστάιν που στην έποχή του Τσάρου Άλεξάνδρου του 3ου έθεωρείτο ή μεγαλύτερα προσωπικότης της Πετρούπολεως και που με τό δαιμόνιο ταλέντο του συνέχιζε τούς θριάμβους του Λίστ, μās άφισε δέ και μία άξιοσέβαστη κληρονομιά σέ Έργα του γιά πιάνο. Ή παράδοσις μās τόν παριστάνει ως άτέλειο στό βλέμμα και στην όρμη, και έλέγετο ότι πάντοτε «έγέμιζε» τή σκηνή με τήν έπιβλητικήν του εμφάνισιν.

Ήθελε νά πιστεύη ότι του έπετρέποντο τή πάντα και φαίνεται ότι δέν ήπατάο άν κρινη κανείς από μερικούς άκριτομυθίας που άχι και τόσο ψευδιστά άνεφέροντο από έπιφανείς έκπροσώπους του άραίου φύλου της Πετρούπολεως που τόν έχαρακτήριζαν και ως άνθρωπον... Ιρρεσιότιμπλ.

Παραδόξως του έμοιαζε καταπληκτικά (καίτοι ύάρχει άδιάσειστον άλλοθι) ο μεγάλος βιολιστής ΓΎζαυ άληγομήτης έρμηνευτής που έκανε κυριολεκτικώς τό βιολί του νά μιλή (σαυτών άφιέρωση ο Σεζάρ Φράνκ τήν περίφημη Σονάτα του γιά πιάνο και βιολί).

Ήταν ο μαίτη που άγαποσε ιδιαίτερα τό περιβάλλον του, τούς φανατικούς του θαυμαστάς. Όταν μετά πολυμήνου περιοδείας έπαιζε στον τόπο του, τās Βρυξέλλας ως σολιστ με τήν όρχήστρα του, ύστερα από τīs θριαμβευτικές πάντα έπιτυχίεις του παρέθετε στο πολυτελέστερο έστιατόριο της πόλεως ένα μεγάλο γεύμα στο όποιον παρεκάθητο πλέον τών 100 άτόμων έν οίς ή κρίμα της διανοήσεως και της τέχνης ως και όλοι οι

άγαπημένοι του παλαιοί μαθηταί, και κατά τή έπιδρόπια έγίνοντο οι θερμότερες πανταχόθεν έκδηλώσεις σέ μία άληθινά καλλιτεχνική και πνευματική άτμόσφαιρα.

Ό σύγχρονός του Καίσαρ Τόμσον άποτελούσε τόν άλλον πόλον της μεγάλης Βελγικής σχολής του βιολιού. Πιο έσωτερικός, πιο συγκρατημένος στις Έκδηλώσεις του ήταν ο μαίτη της μεγάλης γραμμής, του πιο έξευγενισμένου στυλ, ο βαθύς έρμηνευτής του Κορέλλι και της παλάς Ίταλικής Σχολής, άλλα και ο άφάνταστος δεξιόταχνης που ζαναζονάτνευε τή Έργα του Παγκανίνη.

Παραμένει Ιστορική ή έρμηνεία του κονσέρτου του Μπάχ γιά 2 βιολιά άπ' αυτούς τούς δυό γίγαντας της τέχνης, που βέβαια δέν είναι πιθανόν ότι θά ζανακουσθή ποτέ παρόμοια, άν τήν παραλληλίωμε με δτι άκούμε από πλάκες του ίδιου Έργου με έκτελεστάς τούς κορυφαίους τών συγχρόνων.

Άς σταματήσωμε έδω όσον άφορά τήν άπεκόνισιν μερικών μεγάλων βιρτουόζων του παρελθόντος, γιά νά μη έπекταθομε πέραν του πλαισίου του σημερινού μας σημειώματος. Και πάλι δέν άπαντήσαμε στο μεγάλο αυτό έρωτηματικό που τίθεται από τόν τίτλο του... Μά τό συμπέρασμα βγαίνει μόνο του.

Άν ζαναγυρίση ή ανθρωπότης στην άραία εκείνη έποχή που χωρίς εκείνα τή νεώτερα κατασκευάσματα της «Κοινωνίας τών Έθνών» και της κοινότητος τών «Ήνωμένων Έθνών», αισθανόταν ο κόσμος πώς ζούσε πραγματικά σαν μία μεγάλη ανθρώπινη οικογένεια, τότε ο' ατή μέσα τή θαλαπωρή στενότερου και πιο έγκάρδιου περιβάλλοντος, θά ζαναβογούν με μίαν άληθινά ίδίαν προσωπικότητα, και όλλοι μεγάλοι έκπρόσωποι της τέχνης, που ο άστερισμός τους άχι μόνον θά είναι άλλα και θά φαίνεται άκόμη πιο λαμπρός όσως τών Ιστορικών εκείνων μεγάλων βιρτουόζων, που και μόνο όταν ένεφανίζοντο στή σκηνή αισθανόταν κανείς άκατανίκητη τήν έπιβολή των.